

Prof. dr hab. Elżbieta Hurnik
Instytut Literaturoznawstwa
Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr Piotr Pochel, *Intertekstualność w poezji „skamandrytów mniejszych”*. Rozprawa doktorska napisana pod opieką naukową prof. dra hab. Marka Piechoty. Uniwersytet Śląski w Katowicach, Wydział Humanistyczny, Katowice 2023, 546 s.

Przywracanie pamięci o twórcach zapomnianych bądź mało znanych, rekonstruowanie ich biografii i dróg artystycznego rozwoju, przybliżanie dorobku to ważne zadania badacza literatury. Do jego powinności należy wszak skupienie uwagi nie tylko na najbardziej znaczących zjawiskach literackich danego czasu, ale też opisanie wszelkich przejawów twórczej aktywności, nawet jeśli dokonania te lokowały się na obrzeżach głównych obszarów literatury. W przedłożonej do oceny rozprawie mamy do czynienia z podjęciem takiego wyzwania; przedmiotem badań Piotra Pochela jest twórczość „skamandrytów mniejszych”, pozostających w cieniu „wielkiej piątki” – Karola Husarskiego i Leonarda Podhorskiego-Okołowa. Autor poddaje analizie utwory obydwu poetów oraz dąży do ukazania, w jaki sposób są one zakorzenione w tradycji romantycznej. Odwołując się do stanu badań dotyczącego obecności romantyzmu w literaturze XX wieku i najnowszej, wyznacza własne perspektywy badawcze.

Podjęte zadania realizowane są w rozprawie skonstruowanej według określonego porządku; przejrzysta kompozycja umożliwia prześledzenie sposobów budowania przez Badacza biografii poetów, wykorzystania wybranych narzędzi metodologicznych oraz przeprowadzania analiz mających na celu wydobycie tych cech twórczości „skamandrytów mniejszych”, które stanowią nawiązania do romantyzmu. To najważniejszy kontekst dla omawianych utworów, toteż Autor rozprawy rozpoczyna wywód od rozważań objętych tytułem *Zamiast wstępu. Zmierzch paradygmatu romantycznego?* Opatrzanie formuły tytułowej znakiem zapytania sygnalizuje postawę wobec opinii badaczy o przejmowaniu romantycznego spadku przez twórców epok późniejszych, wobec różnych koncepcji,

ożywionych dyskusji, sporów na temat trwania i „zmiernych” romantyzmu (s. 8) w czasach współczesnych. Komentując wybrane stanowiska badawcze (między innymi Marii Janion, Teresy Walas) i odnosząc się krytycznie do niektórych ustaleń, Piotr Pochel określa własną postawę wobec omawianych zagadnień, opartą na przekonaniu, że „romantyzm to wciąż żywa epoka literacka” oraz „źródło inspiracji dla wielu twórców” (s. 15). Uzasadnia tym samym zamiar ukazania powiązań z romantyzmem w twórczości mniej znanych poetów międzywojnia. Autor deklaruje wykorzystanie jako narzędzi badawczych teorii intertekstualności Gérarda Genette’a i koncepcji „lęku przed wpływem” Harolda Blooma, a także innych teorii intertekstualnych powstałych za granicą i w Polsce. Kwestie te przedstawione są w rozdziale pierwszym zatytułowanym *Intertekstualne koncepcje*, w którym Piotr Pochel swobodnie porusza się wśród teorii takich autorów, jak Michaił Bachtin i Julia Kristeva, Michael Riffaterre, Manfred Pfister, Peeter Torop i innych, wskazując wzajemne zależności i nawiązania oraz dyskusje i różnice w pracach wymienionych badaczy, odnosząc się też do kwestii terminologicznych. Omawiając teorie powstałe w kraju, Autor dysertacji odwołuje się do znaczących prac, w tym Henryka Markiewicza, Ryszarda Nycza, Teresy Cieślukowskiej, a także Wacława Borowego (teorii „wpływów i zależności”, traktowanej jako „załączek w badaniach nad intertekstualnością”, s. 46); wskazuje w nich nawiązania do autorów zagranicznych, wydobywa elementy nowe w ustaleniach polskich naukowców. Należy podkreślić, że Piotr Pochel już we wcześniej ogłoszonych publikacjach opierał swój warsztat interpretacyjny na teoriach intertekstualnych; omawiany rozdział pracy stanowi nie tylko istotne ogniwo wyводу, ale potwierdza też ciągłość refleksji literaturoznawczej zogniskowanej na tropieniu więzi pomiędzy różnymi utworami. Jak konkluduje Autor rozprawy: „Nie chodzi w badaniach nad intertekstualnością o odnajdywanie, skąd dany tekst pochodzi, a raczej o to, jaką rolę odgrywa w tekście, w którym jest przywoływany” (s. 46).

Każdemu z twórców poświęcony jest osobny rozdział, mocno rozbudowany, realizujący przyjęty kierunek postępowania badawczego. Tytuł rozdziału drugiego *Poeta bez tomiku. O życiu i poezji Karola Husarskiego* zapowiada podjęte tu zadania, jakimi są próby uzupełnienia (stworzenia) biografii autora *Ballady zbójnickiej*, usytuowania jego szczupłego dorobku i aktywności twórczej na mapie literatury Dwudziestolecia, oraz analiza wybranych utworów. Ze względu na niedostateczną ilość źródeł, które pozwoliłyby przedstawić szczegółowo wizerunek Husarskiego, na „fragmentaryczność i urywkowość” (s. 71) jego sylwetki, wpisującej

się w model romantycznej (niepełnej) biografii, Badacz proponuje własny sposób postępowania, określając go zwięźle w słowach: „[...] dociekliwość, naukowo-detektywistyczne zapędy i determinacja w rekonstruowaniu tej sfragmentaryzowanej biografii międzywojennego poety” (s. 82). Zamiar ów przekłada się na poczynania umożliwiające dotarcie do wielu źródeł, przy jednoczesnym zachowaniu ostrożności w traktowaniu pozyskanych materiałów. Przykłady takiego postępowania to między innymi „literackie śledztwo” (s. 130) prowadzone przez Piotra Pochela w sprawie ustalenia autorstwa jednego z wierszy (przypisywanego bratu poety, Wacławowi) czy działania obejmujące „ekspertyzę fotograficzną” (s. 133) zdjęć Husarskiego z pierwszych dekad XX wieku. W omawianym rozdziale wykazane zostały różnorodne materiały wykorzystane w pracy, pochodzące z archiwalnych i rękopiśmiennych dokumentów, uzyskane dzięki kwerendom bibliotecznym, docieraniu do osób, z jakimi Husarski był związany (także poprzez korespondencję), do miejsc znaczących w życiu poety (Kazimierz Dolny i Warszawa, instytucje, w jakich pełnił obowiązki służbowe, itd.); niektóre informacje czerpane są z serwisów internetowych, z opracowań poświęconych kwestiom literaturoznawczym. Poczynania te prowadzą do uzupełnienia wielu luk w biografii Husarskiego. Odślaniając etapy własnej pracy w ustalaniu danych biograficznych, wskazując na pułapki czyhające w tego rodzaju przedsięwzięciach oraz na niedostatek materiałów, mnożąc pytania (np. „Czy data ta jest zgodna ze stanem faktycznym?”, s. 85), Autor sytuuje odbiorcę w roli aktywnego czytelnika owego tekstu – urywkowego i fragmentarycznego – jakim jest biografia Karola Husarskiego.

Szczegółowe omówienie wybranych wierszy poety poprzedza próba uporządkowania i scalenia utworów, jakie wyszły spod ręki Husarskiego – „poety bez tomiku”, a także wskazania ich miejsca w twórczej biografii autora *Ballady zbójnickiej*. Wgląd w zachowane teksty daje załączony do rozdziału drugi zbiór utworów opatrzony tytułem *Karol Husarski: Wiersze rozproszone z lat 1918-1925*. Za cenne źródło wiedzy o życiu i twórczości poety uznaje Badacz książkę „Reflektor”. *Materiały archiwalne i prasowe*, zawierającą niepublikowane dotąd wiersze (oraz korespondencję Husarskiego z Konradem Bielskim, redaktorem pisma „Reflektor”) zredagowaną przez Jarosława Cymermana i Aleksandra Wójtowicza (2018). Przedmiotem uwagi staje się również zachowana sztuka Husarskiego *Wąż Eskulapa*, poddana tu wnikliwej analizie, wydobywającej między innymi powinowactwa z dramatem romantycznym. Analiza ta wpisuje się w część wyводу poświęconą związkom Husarskiego ze

środowiskiem teatralnym oraz zainteresowaniu tematyką teatralną; fragment dotyczący działalności publicystycznej i współpracy poety z różnymi czasopismami przedstawia jego udział w ówczesnym życiu literackim. Piotr Pochel omawia też opublikowaną nowelę pisarza, dopełniając obowiązku skatalogowania dokonań autora *Kontrapunktu*. To ogniwo rozprawy zamyka konkluzja będąca próbą odpowiedzi na pytanie, stawiane także przez przywoływanych tu krytyków i badaczy literatury (Janusza Stradeckiego, Pawła Kądzieni, Mariana Kisiela), czy Husarskiego można uznać za skamandrytę. Wypada zgodzić się z Autorem, który podziela wątpliwości badaczy, stwierdzając, że poeta „był związany z tą grupą” (s.143), ale fakt, że nie wydał ani jednego zbioru wierszy, nie ułatwia określenia tego rodzaju przynależności.

Przedmiot analizy – w części zatytułowanej *Tekstowy świat ballad Husarskiego* – stanowią dwa wiersze: *Ballada zbójnicka* i *Ballada o organiście*, które opublikowane zostały na łamach pisma „Skamander” w roku 1922 (w różnych zeszytach). Ich wybór jako materiału badawczego oraz usytuowanie w kontekście problematyki gatunku Piotr Pochel uzasadnia przynależnością utworów do grupy „tekstów genologicznie intertekstualnych” (s. 164); nieodzowne staje się zatem uwzględnienie stanu badań w obrębie podjętej problematyki. Autor rozprawy przypomina rolę romantyzmu w przełamywaniu granic rodzajowych oraz wynikające stąd konsekwencje w nauce o gatunkach literackich; odwołuje się do znaczących w tym zakresie prac autorstwa badaczy ogólnopolskich oraz reprezentujących katowickie środowisko naukowe (Czesław Zgorzelski, Ireneusz Opacki, Jacek Lyszczyna). Z bogatego zaplecza badawczego (zwłaszcza z ustaleń Ireneusza Opackiego) korzysta również, omawiając cechy romantycznej ballady oraz tropiąc je w analizowanych tekstach Husarskiego.

Podjmując te zadania, Autor wydobywa elementy łączące utwory poety międzywojennego z balladą romantyczną, takie jak: epickość, dramatyczność, liryczność, które składają się na synkretyczny charakter gatunku. Skupiając się na „żywiote epickości” (s. 168) w *Balladzie zbójnickiej*, wyszukuje jego elementy składowe – postacie, akcję i tło w utworze. Określa kreacje występujących tu bohaterów, w tym język, jaki w charakterystyce postaci stosuje poeta; wskazuje odniesienia do języka utworów Tuwima (wulgaryzmy i kolokwializmy), co można uznać za argument potwierdzający związki Husarskiego z twórczością skamandrytów. Kwestie językowe kierują też uwagę na konteksty historyczne i społeczne (powstanie w Galicji w 1846 roku), uruchamiane przez balladę Husarskiego i prowokujące do poszukiwania analogii z *Weselem* Wyspiańskiego. W wyniku przeprowadzanej analizy wyłania

się siatka powiązań ballady Husarskiego z utworami romantycznymi (z *Dziadami* i balladami Mickiewicza, *Balladyną* i *Kordianem* Słowackiego, z *Giaurem* Byrona i innymi), ale też z literaturą średniowiecza (w tym z *Legendą o św. Aleksym* i *Pieśnią o Rolandzie*), z twórczością poromantyczną, a także z Biblią. Autor charakteryzuje postacie i motywy w utworze międzywojennym, wyprowadzając analogie bądź uwypuklając różnice w porównaniu z ich funkcjami w dziełach reprezentujących różne epoki literackie. Nawiązania te (postacie aniołów, kreacje matki cierpiącej, motyw napaści i noża, oraz inne) zakorzeniają utwór Husarskiego w tradycji; jak stwierdza Autor, poeta „chętnie korzystał z romantycznej rekwizytorni” (s. 220). Ten fragment rozprawy jest obszerny i bogaty merytorycznie, przywołuje różnorodne konteksty literackie i kulturowe. Nasuwa się jednak pytanie co do zasadności posłużenia się tak obszernym materiałem literackim w postaci cytowanych dzieł romantycznych; przytłacza on nieco analizowany wiersz Husarskiego. Skoro Badacz deklaruje skupienie się na budowie tekstu, jego strukturze, na zagadnieniach genologicznych, to główny obszar poszukiwań relacji międzytekstowych winna stanowić przede wszystkim romantyczna (i poromantyczna) ballada. Cenne są tu na przykład porównania wiersza Husarskiego z balladami Mickiewicza *Powrót taty* i *Lilie* czy „balladową opowieścią” (s. 196) Romana Zmorskiego. Rzecz jasna, odwołania do utworów reprezentujących inne rodzaje literackie (głównie dramat) potwierdzają pokrewieństwa wiersza z lat międzywojennych z literaturą romantyczną w zakresie omawianych motywów, tematów, postaci, rekwizytów, są istotne ze względu na ich wartość semantyczną. Jednakże dla wyeksponowania przewodniej myśli wywodu wskazane byłoby pewne fragmenty rozważań skrócić (również niektóre przypisy, np. s. 181-182, przypis 50), a także zrezygnować z przytaczania długich cytatów (np. s. 186-190) na rzecz bardziej rozbudowanego komentarza.

Uwagi te można odnieść również do interpretacji *Ballady o organiście*, usytuowanej w dalszym ciągu wywodu na rozległym tle kulturowym. Autor prezentuje bohaterów utworu (zbiorowość i poszczególne osoby), wskazując na obecność analogicznych postaci, na przykład księdza w literaturze romantycznej (w tym w *Nie-Boskiej komedii* Krasińskiego czy *Panu Tadeuszu* i *Dziadach* Mickiewicza). Fragmenty odnoszące się do utworów romantycznych są znacznie rozbudowane; na przykład omówienie kreacji Jacka Soplicy zajmuje około 10 stron (s. 226-236), a samo porównanie Księdza Robaka z kapłanem w utworze Husarskiego zamknięte jest w zaledwie kilku zdaniach. Zastrzeżenia budzą zarówno wskazane proporcje,

jak i konkluzja wprowadzająca element wartościujący: „Trudno doszukiwać się innych zależności pomiędzy tymi postaciami, gdyż kreacji Mickiewiczowskiego Robaka nie ma równej” (s. 236). W zaprezentowanej interpretacji brakuje rozróżnienia pomiędzy gatunkami literackimi, w jakich postaci się pojawiają, a zatem i bliższego określenia roli bohatera w balladzie oraz w epopei. Podobne wątpliwości budzi fragment poświęcony przedstawieniu Księdza Piotra w *Dziadach* Mickiewicza (i kapłanów w innych utworach). Istotne dla wyводу wskazanie zbieżności pomiędzy bohaterami romantycznymi a postacią kapłana w balladzie Husarskiego („sprowadzała się jedynie do zaakcentowania wspólnej cechy – pokory – zasygnalizowanej aktem prostracji”, s. 246-247) można byłoby rozbudować o związki kreacji postaci z formą utworu, o powiązanie narzędzi charakterystyki z problematyką genologiczną. Podobnie jak w całej pracy, mamy tu wszak do czynienia z wrażliwą lekturą utworu poetyckiego. Autor dostrzega w wierszu dwudziestowiecznym ślady romantyczne i proponuje interpretację obejmującą różnorodne elementy tekstu: nadzwyczajne wydarzenia i niezwykłą atmosferę, motyw koncertu kościelnych organów, rekonstrukcję postaci organisty. Przeprowadzone są tu porównania z bohaterami reprezentującymi świat muzyki, z motywami koncertu w *Panu Tadeuszu* Mickiewicza, w *Fortepianie Chopina* Norwida, w *Koncercie Chopina* Oppmana i w *Mochnickim* Lechonia. Motywy te występują w tekstach zróżnicowanych pod względem gatunkowym; uwzględnienie owej różnorodności w omawianych utworach wzbogaciłoby zapewne i w tym przypadku interpretację ballady międzywojennej.

W dalszym ciągu rozważań Autor skupia się na pozostałych elementach konstrukcyjnych epickości w balladach Husarskiego – akcji i tła. Szczegółowe analizy sposobów budowania akcji, przedstawiania wydarzeń wspomagane są tu przez graficzne schematy unaoczniające zabiegi poetyckie Husarskiego w zakresie kompozycji i tworzenia w wierszach napięcia. Rola tła w balladach poety międzywojennego przedstawiona jest poprzez odniesienia do ballad romantycznych (*Świtez, Świtezianka, Pani Twardowska* Mickiewicza); w tym fragmencie wyeksponowany został istotny dla wyvodu „aspekt genologiczny” (s. 285) omawianych utworów. Opierając się na ustaleniach Opackiego dotyczących ballady romantycznej, Piotr Pochel śledzi uważnie zawarte w tekstach Husarskiego elementy budujące tło, analizuje środki artystycznego wyrazu służące jego prezentacji.

Omówienie żywiołu dramatyczności obejmuje analizę takich czynników w obydwu międzywojennych utworach, jak: „dramatyczna konstrukcja akcji” (s. 285), „dramatyzacja

struktury czasowej” (s. 289), „dramatyzacja kompozycji” (s. 291), „dramatyzacja przedstawionej rzeczywistości” (s. 294), „dramatyzacja epickiego narratora” (s. 294), „wizja sceniczna” (s. 300), „dramatyzacja warstwy słownej” (s. 305). I w tym fragmencie rozprawy Autor, czerpiąc definicje z prac Opackiego, skupia się przede wszystkim na balladach Husarskiego, wydobywa „różnorodne właściwości romantycznej ballady” (s. 307) w wierszach poety międzywojennego. Analogiczny sposób postępowania badawczego przyjęty został w części wywodu poświęconej żywiołowi lirycznemu. W centrum uwagi jest tu jednostka ludzka, natura człowieka i jego miejsce w świecie; analiza uwzględnia również takie cechy ballad Husarskiego, jak nastrojowość, muzyczność, ukształtowanie językowe i inne elementy tekstu poetyckiego.

Trzeci rozdział poświęcony jest poezji Leonarda Podhorskiego-Okołowa. Rozpoczyna go szkic biograficzny przypominający sylwetkę kolejnego poety Dwudziestolecia zbliżonego do Skamandra, o którym rzadko się dzisiaj mówi. Autor przedstawia tu fakty z jego życia oraz środowiska i miejsca, z jakimi był związany (w tym dom rodzinny, Białoruś, Warszawę). Ukazane zostały drogi poetyckiego rozwoju i twórczej działalności Podhorskiego-Okołowa, jego fascynacje Mickiewiczem, mające początek we wczesnym okresie życia i przekładające się na późniejsze prace poświęcone życiu i twórczości romantyka, a także zetknięcie się w latach nauki szkolnej z poezją rosyjskich symbolistów, co zaowocowało po latach działalnością translatorską. W świetle rozważań oraz przywołanych opinii znanych krytyków i badaczy rysuje się rozwój poetycki Podhorskiego-Okołowa, poczynwszy od pierwszego zbioru *Słoneczny śmiech* z 1912 roku, uznanego przez Autora dysertacji za „tomik juvenilny” (s. 354), po zbiorki wydane w latach dwudziestych (*Droga do Emaus, Białoruś*) i nieliczne wiersze z późniejszego okresu. Wskazane zostały związki poety z grupą Skamander, osiągnięcia w zakresie przekładów wierszy poetów rosyjskich, dokonywanych w latach międzywojennych i powojennych (między innymi współredagowanie tomu *Nowa poezja rosyjska*, 1923), a także potwierdzające nieustającą pasję badawczą prace na temat realiów w życiu i twórczości Adama Mickiewicza. Część poświęconą biografii poety zamyka krótkie omówienie jego działalności powojennej.

Kolejne ogniwa wywodu prezentują interpretację utworów zawartych w dwóch zbiorach poetyckich – *Drodze do Emaus* (1923) i *Białorusi* (1924). Zastosowane tu zostały inne narzędzia metodologiczne oraz kierunki interpretacji niż w rozdziale drugim; omawiając *Drogę*

do *Emaus*, Badacz korzysta z metody opracowanej przez Genette'a, analizując *Białoruś*, odwołuje się do koncepcji Blooma. Skupiając się na pierwszym z wymienionych zbiorów, uważanym za właściwy debiut poety, Autor zmierza do wydobywania znaczących cech modelu poetyckiego Podhorskiego-Okołowa; posługuje się „kategorią niewyraźności”, traktowaną jako „jedna z form intertekstualnych” (s. 369). Uwzględnia w swoich rozważaniach opinie krytyczne dawne i współczesne (głównie prace Seweryna Pollaka), korzysta z istniejących ustaleń, z niektórymi wchodzi w dyskusje. W zbiorze tym Autor dysertacji za szczególnie znaczące uznaje powinowactwa z rosyjskimi symbolistami; rekonstruuje „relację paratekstualną” (s. 374), poczynając od tytułu (zaczepniętego przez Podhorskiego-Okołowa z wiersza Iwanowa), wskazując ją też w różnych elementach („seria tematyczna”, s. 374; sposób budowania nastroju, powinowactwa z Błokiem). Kluczowa w interpretacji zbioru problematyka niewyraźności scharakteryzowana zostaje poprzez odwołania do bogatej literatury przedmiotu, uwzględniającej różnorodne sposoby jej definiowania. Badacz skupia również uwagę na słowach-kluczach w *Drodze do Emaus*, do których zalicza miasto i Chrystusa, przestrzeń i postać pozostające we wzajemnym uwikłaniu i zależnościach. Ten fragment rozprawy wsparty jest o przykłady różnych obrazów miasta w literaturze; wskazane zostały opozycje miasto – wieś, komentowane przez cytowanych tu badaczy. Istotna dla przyjętego kierunku interpretacji jest kreacja Boga w utworze, wymagająca uwzględnienia odniesień do tradycji literackiej oraz do utworów skamandrytów (Iwazkiewicza, Słonimskiego, Lieberta, Tuwima), a także wykorzystania odpowiedniego zaplecza badawczego.

Analizując szczegółowo wiersze w zbiorze *Droga do Emaus*, Piotr Pochel dąży do wydobywania tych jego cech, które pozwolą postrzegać postać Jezusa Chrystusa jako figurę niewyraźności. Przedmiotem uwagi stają się tu nawiązania ewangeliczne (eksponowane już w tytule), typ lirycznej wypowiedzi (i pozycja podmiotu lirycznego), wpisanie postaci Chrystusa w przestrzeń miasta, w czasy współczesne, powiązanie go (zgodnie z ustaleniami badaczy) z toposem wygnańca, osamotnionego w obcym mu środowisku. Analiza budowana jest w oparciu o fragmenty historii Chrystusa zapisane w Biblii; jednym z jej etapów jest konfrontacja utworu z ewangelią św. Łukasza komentującą wyprawę do Emaus (Autor odnosi się do dyskusji na temat ewangelicznego zapisu tego wydarzenia i postaci w nim uczestniczących). W świetle rozważań wyłonione zostały w wierszach elementy ustanawiające niewyraźność Chrystusa, połączoną z nierozpoznawalnością, a także z nieskończonością.

W omówieniu zbioru *Białoruś* Badacz koncentruje się na problematyce miejsca, (zdefiniowanego między innymi przez Paula Ricoeura). Ten trop interpretacji wyznaczają zawarte w zbiorze utwory o charakterze epickim, przypominające (według cytowanej tu Barbary Olech „romantyczne poematy liryczne”, s. 417), a także manifestowana w wierszach nostalgia, która pozwoliła poecie, jak pisze Piotr Pochel, na stworzenie „lirycznej mapy” (s.417) białoruskiej ziemi. Zagadnienie topografii osadzone jest w przywołanej literaturze przedmiotowej, w tym w pracach podejmujących temat miejsca (także „małej ojczyzny”, s.422), powstałych zarówno w ogólnopolskim, jak i w śląskim środowisku naukowym; Autor odnosi się też do geopoetyki, jednego z nurtów topografii. Ze względu na „romantyczne ślady” (s. 427) w utworach zawartych w *Białorusi* podejmuje się zadania mającego na celu przypisanie zbioru do romantycznej szkoły poezji. Odwołując się do dziewiętnastowiecznej opinii (Aleksandra Tyszyńskiego) i współczesnych typologii, opowiada się za koncepcją Marii Janion, według której w romantyzmie polskim wyróżniła się „szkoła białoruska” (s. 431). Z problematyką polsko-białoruskiego pogranicza, na jakim jest sytuowany Podhorski-Okołów, łączy się pojęcie Kresów, do którego Autor odnosi się, dążąc do scharakteryzowania poetyckiego ujęcia Białorusi przez międzywojennego twórcę. W świetle wyводу (uwzględniającego koncepcje Hanny Buczyńskiej-Garewicz, Anny Legeżyńskiej i innych badaczy) podmiot liryczny jawi się jako wygnaniec tęskniący za ojczystą ziemią, mocno w niej zakorzeniony, tęskniący za pięknymi białoruskimi krajobrazami i przyrodą. Piotr Pochel skrupulatnie bada „sieć międzytekstowych relacji” (s. 444), w tym rolę motu, jakim otworzył Podhorski-Okołów swój tomik – słów z *Pana Tadeusza*. Do elementów białoruskiego pejzażu w zbiorze wierszy należy dworek, który Badacz porównuje szczegółowo z soplicowskim domostwem i wpisuje go w pole tradycji oraz polskich obyczajów; wyprowadza też analogie pomiędzy życiowymi losami Mickiewicza i poety międzywojennego. Określa cechy strukturalne domu i znaczenia rzeczy z nim związanych, nacechowanych symbolicznie, nadających miejscu cechy świętości. W polu uwagi znalazły się również wizerunki domostw w utworach takich pisarzy, jak Żeromski i Iwaszkiewicz. Porównywanie motywów obecnych w *Białorusi* z utworem Mickiewicza sprowadza się w tej części wyводу do konfrontacji zamkniętej stwierdzeniem, że motyw dworku „pokonał” Podhorskiego-Okołowa „jako poetę w pojedynku z Mickiewiczem” (s. 470). Stwierdzenie to budzi zastrzeżenia już z tego powodu, że nie zostały uwzględnione odmienne funkcje dworku w epopei i w wierszu; ponadto przerysowane są tu intencje i zabiegi poety międzywojennego: „zmienił realia litewskie na

realia białoruskie” (s. 470). W świetle tych wniosków wartość zbioru wydaje się mniejsza niż wynikałoby to z przeprowadzonych analiz, które obejmują też w dalszej części obrazy przyrody w *Białorusi* ukazane w perspektywie geopetyki i przy zastosowaniu kategorii „małej ojczyzny”. Autor prezentuje świat fauny i flory w *Białorusi*, porównując go z przyrodą u Mickiewicza i innych twórców, budując sieć relacji pomiędzy tekstami; czyni przedmiotem refleksji więź podmiotu lirycznego z miejscem posiadającym różnorodne znaczenia.

Wywód zamyka podsumowanie opatrzone tytułem *Werdykt albo zakończenie*, zwięźle komentujące przeprowadzone badania i uzasadniające zastosowanie przyjętych metodologii. Nie została tu wymieniona topografia, chociaż okazała się skutecznym narzędziem badawczym w trzecim rozdziale, służącym również do prześledzenia związków pomiędzy różnymi utworami. I tu wypada powtórzyć zastrzeżenie dotyczące ryzykownych wniosków wynikających z porównań zbioru Podhorskiego-Okołowa i dzieła Mickiewicza, na przykład: „Doskonałe trzynastozgłoskowe wersy i bezbłędny talent Mickiewicza spowodowały, że tomik *Białoruś* nie stoi na półkach domowych biblioteczek” (s. 505). Nasuwa się także uwaga pod adresem niektórych sformułowań zawartych w rozprawie. Piotr Pochel, akcentując swoje własne stanowisko wobec podjętych zagadnień, używa czasem niezbyt fortunnego określenia „apodyktyczny” w odniesieniu do opinii i sądów cytowanych badaczy (np. s. 9, 160, 295). Pozostaje to w pewnej sprzeczności z dobrą orientacją Autora rozprawy w literaturze przedmiotu, z potwierdzaną w wywodzie znajomością kwestii literaturoznawczych. Zamieszczona w pracy bibliografia, poświadczająca niewątpliwie wielość i różnorodność wykorzystanych źródeł, może budzić wątpliwości co do sposobu uporządkowania materiału, na przykład w obrębie literatury podmiotowej (wykazane pozycje wykraczają poza podstawowy zakres utworów poddanych analizie).

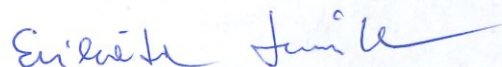
Sformułowane tu uwagi i zastrzeżenia nie wpływają znacząco na ocenę rozprawy. Praca Piotra Pochela jest obszernym studium, bogatym pod względem merytorycznym; łączy elementy tradycyjnego modelu monografii, istotnego dla współczesnej biografistyki, z przedstawieniem intertekstualnego wymiaru utworów poddanych analizie. O wywiązywaniu się z zadań monografisty świadczą między innymi dociekliwość i rzetelność Autora w badaniu życia i twórczości Husarskiego oraz przypomnienie biografii twórczej Podhorskiego-Okołowa, jego działalności literackiej, przekładowej i prac poświęconych Mickiewiczowi. Zastosowanie w rozprawie różnych kluczy interpretacyjnych dowodzi dojrzałości badawczej Autora, a także

pasji naukowej. Stale obecne w wywodzie odniesienia do opinii krytyków i badaczy poświadczają znajomość stanu badań i respektowanie dobrych obyczajów naukowych; przywoływane są tu dawniejsze, klasyczne już niemal opracowania oraz najnowsze publikacje dotyczące poruszanych zagadnień (część z nich wykazywana jest w przypisach, np. prace poświęcone twórczości skamandrytów, s. 69, przypis 6). Język pracy jest poprawny, styl komunikatywny; sporadycznie zdarzają się usterki stylistyczne.

Konkluzja

Przedstawiona do oceny rozprawa *Intertekstualność w poezji „skamandrytów mniejszych”* stanowi rzetelne, oryginalne opracowanie poszerzające wiedzę o literaturze XX wieku, jej romantycznych źródłach i kulturowych kontekstach; dowodzi samodzielności badawczej i kompetencji literaturoznawczych Autora. Spełnia zatem wymogi stawiane rozprawom doktorskim.

Wnoszę o dopuszczenie mgra Piotra Pochela do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Częstochowa, 14 sierpnia 2023